

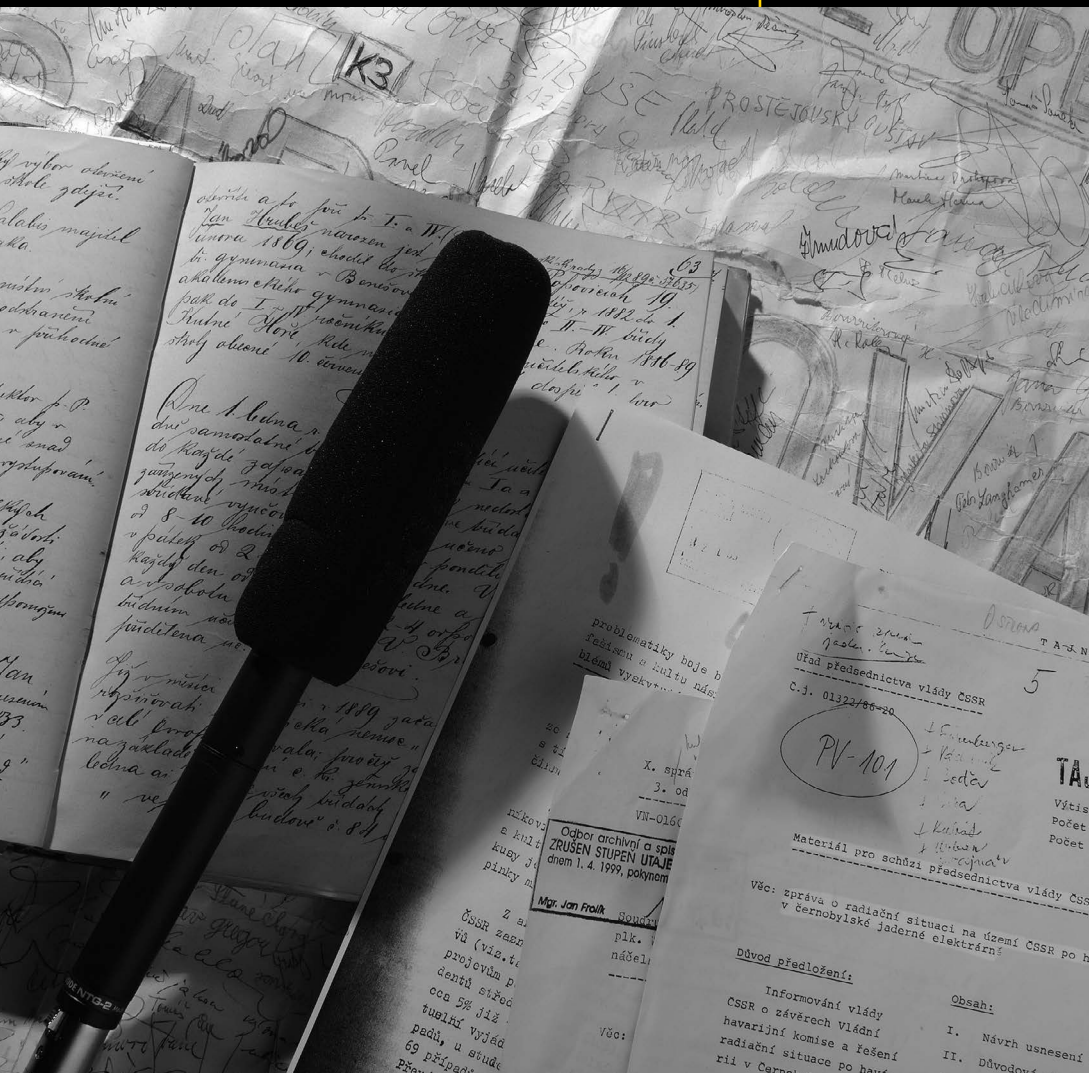
Miroslav Vaněk a Pavel Mücke

TŘETÍ STRANA TROJÚHELNÍKU

Teorie a praxe orální historie

ORÁLNÍ HISTORIE A SOUDOBÉ DĚJINY

KAROLINUM

Třetí strana trojúhelníku

Teorie a praxe orální historie

prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.

PhDr. Pavel Mücke, Ph.D.

Recenzenti:

PhDr. Pavel Urbášek

doc. PhDr. Lukáš Valeš, Ph.D.

Cizojazyčná resumé Hana Bortlová, Petra Schindler-Wisten
a David Beveridge

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum
Fakulta humanitních studií

Redakce Vendula Kadlečková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

2. přepracované a doplněné vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2015

© Fakulta humanitních studií, 2015

© Miroslav Vaněk, Pavel Mücke, 2015

Text knihy vznikl s podporou programu FHS UK PRVOUK P20, na niž byla poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT - 2014). Zároveň tato publikace vznikla také s podporou projektu řešeného Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., s názvem Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění (GAČR reg. č. P410/11/1352).

ISBN 978-80-246-2931-5 (Karolinum)

ISBN 978-80-246-2968-1 (pdf) (Karolinum)

ISBN 978-80-87398-62-3 (Fakulta humanitních studií)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva ke 2. vydání	9
Úvod	12
1. Co je to orální historie?	14
Orální historie a její definice	14
Orální historie mezi metodou a oborem	16
Orální historie jako metoda kvalitativního historického výzkumu	19
„Objektivní“ versus „subjektivní“ fakta	21
Možnosti a limity orální historie	27
2. Orální historie a její vývoj	31
O dějinách...	31
... a využití lidských svědectví	32
Zrození orální historie – Spojené státy americké	36
Velká Británie – orální historie na křižovatce sociálních dějin	40
Itálie – ke kořenům věcí: orální historie a mikrohistorie	44
Německo – těžké „vyrovnávání se s minulostí“	46
Francie – dědictví školy Annales	49
Kanada – o velkém paradoxu	55
Finsko – orální historie v zemi lesů a tisíce jezer	59

Postsovětské orální historie a jejich kořeny: příklad Ruska, Ukrajiny	63
Indie – v rozpacích nad soudobými „dějinami nezávislosti“	72
Čína – orální historie v říši středu	77
Brazílie jako příklad vývoje latinskoamerické orální historie	80
Expanze a institucionalizace	83
Zrození a vývoj mezinárodní komunity: International Oral History Association (IOHA)	88
Strasti a slasti české orální historie	95
Hledání metod a smyslu: od sametové revoluce do konce devadesátých let	96
Bod zlomu: příběh Sta studentských revolucí	104
Na přelomu věků: léta 2000–2006	107
Šíření metody v nedávné minulosti a v současnosti (2006–2014)	113
 3. Orální historie a studium paměti	124
Metamorfózy paměti	125
Paměť a orální historie	131
Specifika selektivity paměti(i)	133
 4. Interview a životní příběh	138
Interview	140
Životní příběh (životopisná vyprávění)	141
Chronologický postup vyprávění	143
Strukturované životopisné vyprávění	145
 5. Rozhovor	148
Příprava rozhovoru	148
Vypracování projektu	152
Fáze přípravy na rozhovor	153
Tazatel	154
Výběr narátorů	159
Kontaktování narátorů	160
Přípravný rozhovor	163

Místo rozhovoru	164
Příprava techniky	165
Vedení rozhovoru	166
První fáze rozhovoru	167
Druhá fáze vedení rozhovoru	169
Ukončení rozhovoru	171
Záznam/protokol o rozhovoru	172
Přepis rozhovoru	174
Redakce rozhovoru	176
Redakční úpravy otázek a vstupů tazatele – spíše v rovině doporučení	177
Redakční úpravy rozhovoru odehrávajícího se při dvou a více sezeních	178
Redakční úpravy gramatické, syntaktické a stylistické stránky rozhovoru	178
6. Analýza rozhovorů	182
Východiska analýzy a interpretace rozhovorů	182
Narátorova vlastní analýza a interpretace	187
„Cesty historikovy“ při analýze rozhovorů	189
Obsahová a psychologická analýza rozhovorů	192
Analýza smyslu sdělení v rozhovorech	195
Jazyková analýza rozhovorů	199
Analýza prostředí a nonverbálních projevů	202
7. Interpretace orálněhistorických pramenů	206
Proč interpretovat?	208
Některé otázky nad možností interpretace v orální historii	209
Hledisko pravdy a vytváření mýtů v orálněhistorické interpretaci	213
8. Etika a legislativa v orální historii	228
Etické zásady vedení orálněhistorického výzkumu	229
Orální historie a legislativa České republiky	239

Místo závěru aneb Perspektivy a limity ve „fázi uznání“ ...?	242
Přílohy	247
Seznam pramenů a literatury	285
O autorech	312
Summary	314
Resumen	317
Resümee	320
Jmenný rejstřík	323

PŘEDMLUVA KE 2. VYDÁNÍ

O SOUBORECH SKELETŮ A BADATELSKÝCH SBÍRKÁCH,
NEJEN ENTOMOLOGICKÝCH

Obliba orální historie rok od roku roste. Je to pochopitelné. Příběhy, které o sobě vyprávíme, příběhy, které posloucháme, vypovídají o životních zkušenostech, o materiálních i metafyzických otázkách lidského bytí. Aktivují představivost a podněcují touhu porozumět sobě samému, druhým i světu, v němž žijeme. A v té touze po porozumění jde o otázky zásadní: Kdo jsme? Kam jdeme? Co považujeme za dobré, a co za špatné? Co nás činí šťastnými, a naopak nešťastnými? Proč děláme právě to, co děláme? Proto všichni příběhy potřebujeme.

U orální historie pak nejde jen o příběhy samotné, ale i o jejich interpretaci. Právě interpretace (ať již vědecká či obecně lidská) totiž ukazuje nové cesty, jak porozumět lidskému bytí. Příběh dává klíč k uchopení života. Je tomu tak díky úžasné schopnosti mysli téměř v čemkoli najít jistý smysl, téměř na každý jev naroubovat nějaké vysvětlení. Bez příběhů a jejich interpretací by byl lidský život chudší, možná i smutnější a rozhodně méně lidský. Lidské příběhy však v sobě zároveň obsahují i pověstné čertovo kopýtko, klamou: klamou ty, kteří vyprávějí, ty, kdož poslouchají, a klamou posléze i badatele a badatelky. Především proto, že všichni pomocí příběhů s oblibou věci shrnujeme a zjednodušujeme a (často nevědomky) redukuje. Jde o v literatuře již dříve popsany klam narativity související s náchylností k přílišné interpretaci a se zálibou v celistvých, uzavřených a srozumitelných příbězích, kterým někdy (ne vždy) dáváme přednost před neučesanými „fakty“. I tento rozměr vzpomínkových vyprávění je třeba mít při uvažování i praktikování orální historie na paměti.

Právě pro to, že jsou lidské příběhy tak mnohvrstevnaté, i proto, že lidská mysl disponuje nevyčerpatelnými schopnostmi vysvětlení a interpretace, má orální historie obrovský potenciál a vyvolává v nás

stále nové a nové otázky, přičemž ale ty základní zůstávají. Patří mezi ně nejen témata lidské existence či „malých“ osudů na pozadí „velkých“ dějin, ale i problematika, respektive význam odborné a lidské kvalifikace výzkumníků a výzkumnic, kteří se na cestu bádání pomocí orální historie vydají. Jde o to, že bez odborné kvalifikace a etického přístupu k výzkumu je sice možné „nasbírat“ řadu příběhů, nelze jim však porozumět v jejich celistvosti. Bez odbornosti a znalosti kontextu budou příběhy jen výběrem „životních milníků“, v horším případě „veselých či smutných historek“ ze života narátorů. A při porušování etických zásad vedení rozhovoru (či dokonce při jejich naprosté absenci) nás dříve nebo později dohoní neodbytné myšlenky o zneužití či využití narátorů a narátorek kvůli vlastní sobecké touze po prospěchu, zisku či pomíjivé slávě.

Symbolika příměru z oblasti geometrie, který jsme použili v názvu knihy, tedy trojúhelníku, je vysvětlena v předmluvě k prvnímu vydání. Pro druhé vydání jsme vybrali příměr ze sféry zoologie, konkrétně entomologie. Ač to na první pohled není zřejmé, tato věda zabývající se studiem hmyzu, nabízí mnohé paralely s bádáním ve sféře orální historie. Entomolog se, kromě jiných činností, snaží při svém výzkumu především shromáždit (nasbírat) co nejvíce exemplářů hmyzu. Samotné smýkání sítkou po loukách se snahou „ulovit“ co nejvíce brouků nebo třeba motýlů by však bez dalšího odborného zpracování (popisu a výkladu) bylo bezúčelné. To, co vznikne sběrem, totiž není skutečnou vědeckou sbírkou, ale jen záramovanou (byť třeba i velmi krásně záramovanou) vitrínou vystavující soubor skeletů, neživou masu mrtvého hmyzu. Až teprve označení jednotlivých druhů, tříd a podtříd, popis výskytu a širší porozumění smyslu existence daného organismu v konkrétní lokalitě přináší vědecké poznání a posunuje „motýlí hřbitov“ na úroveň skutečné badatelské sbírky. Tolik paralela k odbornosti mezi entomologií a orální historií.

A pokud jde o téma etického přístupu? Je velký rozdíl v tom, je-li hmyz z pohledu vědy eticky, šetrně usmrcen, nebo je-li do budoucí „vitríny“ připíchnut tak říkajíc „zaživa“. Samozřejmě, že v orálně-historickém výzkumu narátory a narátorky neusmrcujeme (ani šetrně ani nešetrně). Ta paralela je v něčem jiném: týká-li se výzkum živých bytostí, vždy je potřeba uvědomit si, jak moc může lidem, kteří se rozhodli sdílet s námi své příběhy, ublížit necitlivý zásah a neetický přístup k vedení rozhovoru, k realizaci celého výzkumu. A tak všem čtenářům a čtenářkám, zájemcům o orální historii přejeme, aby se i díky druhému vydání *Třetí strany trojúhelníku* posunuli v dovednosti

našeho řemesla zase o kousek výš. A především bychom si přáli, aby se s pomocí historie (i historie orální) posunuli dál ve vlastním poznání, a to i díky životní moudrosti zprostředkované svými narátory a narátorkami.

V Praze, 15. 10. 2014

ÚVOD

Před čtyřmi lety, když jsme dopisovali poslední metodicko-teoretickou publikaci o orální historii a jejím využití při studiu soudobých dějin, bychom si byli nepomysleli, že budeme tak brzy vydávat knihu novou. Kromě pragmatických důvodů, poslední kniha *Naslouchat hlasům paměti* stejně jako publikace starší – *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin* a *O orální historii s jejími protagonisty* – jsou již zcela nebo téměř vyprodány, byl zde i důvod odborný. Orální historie ve světě udělala další krok kupředu; česká orální historie tomuto trendu zdatně sekundovala, a dokonce se stala jednou z vůdčích sil v mezinárodní komunitě orálních historiků reprezentovaných stavovskou organizací International Oral History Association (IOHA).

Kniha, kterou držíte v rukou, navazuje na dříve publikované práce, o nichž byla řeč, a čerpá z nich některé znalosti. Přináší však takové množství nových poznatků, že nelze mluvit jen o jakémsi „upgradování“ posledně vydaného průvodce po orální historii, ale od začátku bylo jasné, že bude třeba přemýšlet o publikaci nové. Samozřejmě, že některá stanoviska, předpisy a doporučení zůstávají stejné.

V této knize jsme usilovali podat nejenom teoretický a historiografický náhled na problematiku orální historie, ale snažili jsme se rovněž shrnout nejnovější trendy v oblasti metodologie a metodiky vedení rozhovorů, v jejich analýze a následné interpretaci. V neposlední řadě jsme chtěli touto formou zprostředkovat čtenářům a čtenářkám své osobní zkušenosti z dlouholetého bádání v oblasti novodobých a soudobých dějin. Výsledná publikace je z našeho pohledu jakýmsi splněným domácím úkolem, který odevzdáváme nejen kolegům, kteří po podobné práci volali, ale zejména všem studentům vysokých škol humanitního zaměření.

Jako zajímavý se snad může jevit i samotný zrod této knihy. Publikace vznikala v poslední třetině tohoto roku v průběhu nesčetných telefonických a e-mailových debat na lince Praha–Aarhus (Dánsko). Třetí stranou, kterou vznikl pomyslný „trojúhelník“ míst vzniku, se pak stal pobyt obou autorů na konferenci Oral History Association v Denveru (Colorado, USA) v září 2011. Zámořský pobyt, resp. vystoupení jednoho z nejuznávanějších orálních historiků Michaela Frische, dal definitivní název i naší knize. M. Frisch zde totiž ve svém nedlouhém diskusním příspěvku velmi srozumitelně a výstižně popsal vztah orální historie k dalším veličinám, bez nichž se nelze při naší práci obejít, k „velkým“ dějinám „událostním“, resp. k problematice paměti. Jeho slova před sálem zaplněným zhruba třemi stovkami posluchačů by se dala parafrázovat zhruba takto:

Trojúhelník je možno obecně vnímat jako schéma zobrazující tři základní zdroje a přístupy, z nichž vznikají dějiny jako celek a historický produkt. První vrchol je lidské prožívání minulosti a jeho laické podání, tzv. life story nebo v širším pojetí paměť (individuální, kolektivní etc.). Druhý vrchol jsou ‚klasické‘ dějiny velkých událostí a procesů (event history), třetím vrcholem pomyslného trojúhelníku je pak spojnice obou přístupů, orální historie se vším, co přináší...

Právě orální historie opřena o další dva pilíře a vrcholy může těžit ze začlenění příběhu do kontextu, srozumitelného širokému publiku – přichází totiž se schopností poznávat historii v komparativní perspektivě (tj. co mohou mít například společného prožitky lidí, kteří zažili občanskou válku v USA, druhou světovou válku, válku v Iráku či v Afghánistánu, události 11. září 2001 nebo české, moravské a slezské povodně doby nedávné).

Domníváme se, že schéma rovnostranného trojúhelníku je přesným geometrickým zobrazením, v jakém orální historii a její postavení vnímáme i my, a proto jsme se jej rozhodli využít i při psaní této knihy.

1. CO JE TO ORÁLNÍ HISTORIE?

Otázka, již si musíme napřed položit, nemá zcela jednoznačnou odpověď. Slovní spojení, které mnohým může znít v uších jako protimluv, se zakládá na prastaré skutečnosti, že obrazy minulého dění si lidé mezi sebou předávali prostřednictvím mluveného slova – sdělují totiž něco podstatného, nevyhýbají se konfliktům ani pochybnostem, které svět staví před jednotlivce i společnost. Laicky a zcela v elementární rovině řečeno, orální historie je obraz (lidské) minulosti popsany vlastními slovy.

ORÁLNÍ HISTORIE A JEJÍ DEFINICE

Kdybychom chtěli orální historii přesněji definovat, pak by výsledné znění mohlo mít zhruba následující podobu: Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.

Jinak řečeno, jádrem orální historie je paměť, ve které může být konzervován význam a ze které je možné také význam extrahovat. I proto orální historie může posléze pomocí nahrávaných interview shromažďovat vzpomínky a osobní komentáře z jejího pohledu relevantních aktérů. Obecně se interview v orální historii skládá z interakce mezi dobře připraveným tazatelem a dotazovaným, která je zaznamenávána audio- nebo video-formou. Nahrávky interview jsou

poté přepsány, shrnuty nebo okódovány a následně uloženy v knihovně nebo archivu k budoucímu využití. Takováto interview mohou být použita pro výzkum, excerpována v publikacích, video- nebo rozhlasových dokumentech, výstavách, v muzeích, divadelních představeních nebo jiných formách veřejné prezentace. Nahrávky, přepisy, katalogy, fotografie a související dokumentární materiály mohou být také vystaveny např. na internetu, ovšem za předpokladu zachování etických standardů. Důležité je poznamenat, že orální historie je systematickou prací, která nezahrnuje náhodná (a často i např. tajná a „investigativní“) nahrávání, stejně tak se netýká zaznamenaných hovorů, odposlechů, nahraných osobních poznámek nebo jiných zvukových a audiovizuálních nahrávek, které postrádají dialog mezi tazatelem a dotazovaným.¹

Aby se orální historikové vyhnuli obvyklým chybám, postupně vypracovali standardy pro vedení interview a určili principy pro etické zacházení s dotazovanými. Vzhledem k tomu, že orální historie je natolik dynamický a kreativní obor, který nemůže být zcela zachycen jednou definicí, pro každou ze zásad byly vypracovány jisté výjimky, ovšem vždy s vědomím dodržení základních etických kritérií. Nápadití tazatelé neustále vyvíjejí a sdílejí nové metody a použití orální historie, a proto i každá metoda orálněhistorického procesu nebo každá metoda vedení rozhovoru reflektují specifické cíle daného projektu, dostupnost zdrojů a další praktické okolnosti.²

Terminologie využívaná orální historií je podobně jako v mnoha dalších společenských a humanitních vědách dosti proměnlivá. V této chvíli si tedy dovolíme ještě malou odbočku a zastavíme se u využívaného pojmosloví včetně ne vždy zcela vřele přijímaného názvu „orální historie“. Pojednání na toto téma by dokázalo naplnit stránky další knihy, a proto se o této otázce zmíníme jen v základních konturách,

-
- 1 Jednu z nejpřiléhavějších definic ve své době podal americký historik Charles T. Morrissey. Viz Charles T. Morrissey: Why Call It 'Oral History'? Searching for Early Usage of a Generic Term. *Oral History Review* 8 (1980), s. 20–48; viz též David Dunaway – Willa Baum: Introduction. In: David Dunaway – Willa Baum (edd.), *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*. Nashville, American Association for State and Local History 1984, s. XIX–XXXIII; též Charles T. Morrissey: Beyond Oral Evidence: Speaking (Con)structively about oral history. *Archival Issues* 17, č. 2 (listopad 1992), s. 89–94.
  - 2 Principy a standardy Asociace pro orální historii, které jsou přetištěny v přílohách této knihy.

neboť o ní vedla vášnivé debaty řada zainteresovaných odborníků do slova napříč generacemi, obory, státy i kontinenty.³

Termín „oral history“, o jehož přesné autorství se dodnes vedou spory, pochází z prostředí Severní Ameriky, jedné z kolébek tohoto směru bádání. I přes svou vágnost a nepřesnost se nakonec velice ujal, zejména pak spolu s expanzí orální historie po druhé světové válce a díky činnosti amerického spisovatele, novináře a historika Allana Nevinse a jeho spolupracovníků z Kolumbijské univerzity v New Yorku. Od počátku až do současnosti je důležitý záznam rozhovorů, které jsou později přepsány. Ve sbírkách se tak ve zvukové i písemné (a někdy i audiovizuální) podobě zachovávají tyto z historického pohledu významné vzpomínky, které jsou dále využívány k výzkumným účelům. Termín samotný i další terminologie stále populárnější a „zakademičtěl“ orální historie prošly během desetiletí „ohněm“ debat i v českých zemích. Čeští historikové se i přes návrhy některých alternativních termínů jako „vyprávěné dějiny“ (Milan Otáhal a Miroslav Vaněk) nebo „mluvená historie“ (Zdeněk Beneš) nakonec shodli na konsenzu využívání do češtiny přeloženého sousloví orální historie (ačkoli několik příslušníků české badatelské obce pod vlivem „západního kánonu“ i nadále používá výraz „oral history“ v nesklonné podobě).⁴ Není přitom vyloučeno, že se v našem prostředí časem uchytlí jiný, třeba i přílehavější název. Diskuse nad „pojmoslovnou čistotou“ by však rozhodně neměly zastínit reálné výsledky badatelské práce, které byly, jsou a budou prostřednictvím orální historie dosahovány.

ORÁLNÍ HISTORIE MEZI METODOU A OBOREM

Orální historie patří mezi metody využívané nejrůznějšími společenskovědními a humanitními obory, jako je např. historie, sociologie, antropologie, etnologie, politologie, psychologie, právní věda, lingvistika, literární věda, muzikologie, divadelní věda nebo dějiny umění, ale

3 O genezi pojmu „oral history“, potažmo debatách o orálněhistorické terminologii viz např. Charles T. Morrissey: *Riding a Mule Through 'The Terminological Jungle': Oral History and Problems of Nomenclature*. *The Oral History Review* 12 (1984), s. 13–28; viz též Miroslav Vaněk: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 19–26.

4 Nejnověji viz např. Lucie Štorchová a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha, Scriptorium 2014, s. 15, 253, 291 a 313.

je také využívána širokým okruhem badatelů a zájemců pohybujících se jednak mezi těmito vědními obory, ale také na pomezí „akademické“ vědy a „laické“ praxe. Právě z posledně jmenovaného prostředí také čerpá svou energii jeden ze směrů snažících se povýšit orální historii na svébytný vědní obor interdisciplinárního charakteru (jako např. medievistika, hospodářské a sociální dějiny, genderová nebo teritoriální studia), a učinit ji tak oborem rovnocenným s jinými. O tomto, řekněme, radikálním směru, který má blízko k aktivní sociální a politické angažovanosti, bude ještě řeč.⁵ Naopak v některých zemích doznala orální historie díky svým výsledkům a společenskému postavení takové vážnosti, že zde v rámci vědy „zdomácněla“ a je považována i samotnou akademickou sférou za samostatný obor.⁶ V českém prostředí zazněly svého času z úst některých představitelů akademického života mj. názory, že orální historie má blízko spíše k postavení jakési „subdisciplíny“ nebo „pomocné vědy historické“ v rámci výzkumu soudobých dějin,⁷ vzhledem k výše uvedeným charakteristikám je možné orální historii v České republice za svébytný obor směle považovat. O důvodech, proč tomu tak je, však bude taktéž ještě řeč.

Ačkoli se v tuto chvíli autoři přiklánějí (ne však nijak rezolutně) spíše k nahlížení na orální historii jako metodu historického výzkumu, v každém případě uvedený směr svědčí o nezpochybnitelném faktu, že orální historie není záležitostí striktně uzavřenou a rigidně neměnnou. Naopak je otevřena inspiracím zvenčí, ze strany vědy i společnosti obecně, a právě neustálé podněty hlasů „zdola“ dávají orální historii již po více než šest desetiletí velkou hybnost a dynamiku. Jak v roce 2006 připomněl jeden z nejuznávanějších odborníků a jeden z „otců-zakladatelů“ orální historie, italský historik Alessandro Portelli: „[...] hlavně skutečnost, že každý začátečník, který vstoupí do terénu, ruší modely svých předchůdců. Můžeme říci, že se orální historie

-
- 5 K jednomu ze současných podnětů k ustavení orální historie jako oboru úzce spojeného s politikou viz José Carlos Sebe Bom Meihy: *The Radicalization of Oral History. Words and Silences* 2 (2003), č. 1, s. 31–41.
  - 6 Tento obor je např. samostatně vyučován na univerzitách a vysokých školách, disponuje svými oborovými mechanismy (asociacemi, teoretickým, metodologickým i etickým zakotvením) a uznávanými standardy a má své vlastní a svrchované zastoupení na mezinárodním poli.
  - 7 Nejnověji viz např. Jaroslav Pánek: *Non multa, sed multum. Humanitní a společenské vědy v České republice 1990–2010. 2. část. Akademický bulletin* 10, 2010, s. 8–11. Dostupné [on-line] na: <http://abicko.avcr.cz/2010/10/05/index.html> [cit. 2. 9. 2014].

zabývá historií ‚zezdola‘ především proto, že ji každý nováček nutí měnit názory.“⁸ Každý z vědních oborů nebo přístupů si klade své vlastní výzkumné či jiné cíle, podle nichž také volí přístupy k získávání rozhovorů a pro další práci s nimi. Osou následujících kapitol bude vylíčení spíše vědecko-badatelské problematiky orální historie v širokém kontextu, přičemž jakousi osou určující směr tomuto líčení bude oblast historie, což je dáno především osobami a zaměřením autorského tandemu.

Zůstaňme u možná poněkud „konzervativního“ pojetí, které však není o nic méně produktivní, že v rámci bádání (nejen) o soudobých dějinách nepředstavuje orální historie zvláštní obor nebo odvětví, ale, jak již bylo zmíněno, je pouze jednou z výzkumných metod. Tu je možné uplatnit, pokud badatel zkoumá např. politický, hospodářský či kulturní aspekt minulého dění, jež má dosud žijící účastníky a svědky. Právě ona oblast výzkumu a konkrétní projekt určují jednak kritéria výběru dotazovaných (tzv. narátorů) a zároveň se výraznou měrou podílí na tematice rozhovoru či vyprávění, které tazatel s dotyčnými vede. Stejně tak se výzkumné cíle projevují v následné analýze, interpretaci získaného materiálu a potažmo i způsobu prezentace výsledného díla.

Například jeden z proudů francouzské historiografie (při své nechtu vůči anglofonním vlivům...) podle cílů projektu odlišuje různé druhy takto získaných pramenů: tzv. orální archivy (fr. *archives orales*), jejichž smysl spočívá v pouhém zachycení svědectví narátorů a jejich uložení pro budoucí badatele, a tzv. orálních pramenů (fr. *sources orales*), které jsou cíleně pořizovány jako jeden z pramenů konkrétního výzkumu.⁹ Pro lepší představu se zde nabízí například paralela s archeologií: zatímco tzv. záchranný výzkum se činí v krátkodobém horizontu, pod tlakem vnějších okolností – třeba v důsledku stavby dálnice či hypermarketu – a ve snaze zachránit a zaznamenat co

8 Viz Alessandro Portelli: Desáté výroční plenární zasedání: Mezinárodní orální historie v období 1996–2006 a po něm. Konverzace otců-zakladatelů. In: Miroslav Vaněk, „Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie. Ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney.“ *Soudobé dějiny* 13, 2006, č. 1–2, s. 271.

9 Některými francouzskými historiky je proto termín orální historie v této souvislosti považován za „zastaralý“ a vážící se pouze k epoše vývoje orální historie do konce osmdesátých let 20. století. Viz Danièle Voldman: Définitions et usages. In: Danièle Voldman (ed.), *La Bouche de la vérité? La recherche historique et les sources orales*. Les Cahiers de l’IHTP, n° 21 (1992). Paris, IHTP, s. 34–36.

možná nejvíce, tzv. systematický výzkum se dlouhodobě zaměřuje na konkrétní lokalitu a má určitý předem stanovený cíl.

ORÁLNÍ HISTORIE JAKO METODA KVALITATIVNÍHO HISTORICKÉHO VÝZKUMU

Orální historie je charakterizována hned několika rysy, které ji odlišují od jiných metod vědecké práce. V prvé řadě se jedná o kvalitativní metodu výzkumu, která je příznačná svým demokratizujícím pojetím dějin. Oproti jiným přístupům – jako jsou například tradičně pojímané politické, hospodářské, sociální nebo vojenské dějiny, zpracovávané často na základě „neorálního“ pramenného materiálu – se snaží „dát slovo“ opomíjeným (tzv. bezdějinným) vrstvám společnosti, více reflektuje tzv. malé dějiny (mikrohistorie), individuální prožitky, dějiny „psané zdola“ (angl. *history from below*), rozměr každodennosti apod.

Jako kvalitativní výzkum je bráno takové bádání, které sdělení jednotlivce vnímá jako svébytnou poznávací hodnotu a nesnaží se její obsah pomocí kvantifikujících (např. statistických) postupů zobecnit. Pro lepší představu uveďme, že pokud například historik nebo „historizující“ antropolog vede v rámci svého výzkumu deset rozhovorů s účastníky určité události, rozhodně neshledává pro své závěry relevantními údaje, kolik procent z celkového počtu dotazovaných zaujímal takový nebo onaký postoj. Jednak je počet deseti lidí pro vytvoření nějakého „sociologizujícího“ vzorku, na jehož základě by bylo možné utvořit si nějaké zobecňující závěry, příliš malý, nehledě už ke skutečnosti, že největší předností orální historie je právě zachycení a analýza individuálních postojů a prožitků. Právě díky většímu respektu k „člověku-jedinci“, který si historik „půjčuje“ od sousedních disciplín (především od etnologie a antropologie), je možné sledovat odlišnosti v postojích jednotlivců, barvitost jejich výpovědi a následně je srovnat s jinými druhy pramenů. Bez komparace se totiž lze jen těžko obejít, pokud dotýčný badatel nechce být vystaven riziku, že „absolutizuje“ a upřednostní své dílčí závěry, často s nádechem „definitivnosti“. Na druhé straně to však neznamená, že by měl výzkumník v oblasti orální historie předem rezignovat na to, dělat na základě získaného materiálu závěry a přenechávat tuto výsadu jiným. Interpretace a publikace výsledků je naopak jeho bytostným právem a povinností. V případě, že tak neučiní, přilévá vodu na mlýn potenciálním kritikům, kteří snažení orální historie mohou buď ignorovat

a odmítat ji jako neschopnou činit zobecňující závěry, anebo na ni pohlížet s despektem a vnímat ji jako pouhé zaznamenávání minulosti zjišťované „prostřednictvím mikrofonu nastaveného v tom správném úhlu před vzpomínajícího pamětníka“, tj. jako ilustrativní metodu dokreslující poznatky získané jinými cestami. Jak říká jeden z dalších „guru“ orální historie, německý historik Alexander von Plato, „nejsilnější stránka orální historie zůstává v interpretaci dějinné zkušenosti, „zažitých“ dějin [angl. *digested history* – pozn. autoři]. Jsme schopni vypátrat kontinuitu postojů, názorů, vjemů, konsenzuálních elementů a jejich následků, které trvají mnohem déle než politické a sociální okolnosti, jež je zformovaly.“¹⁰

Tím rozhodně není řečeno, že by kvantitativní přístupy, zaznamenávané pomocí statistik, průzkumů veřejného mínění apod., neměly mít při bádání o minulosti své místo nebo že snad jsou co do poznávací hodnoty „méněcenné“ než přístupy kvalitativní. Nikoli. Tak jako mnohé sociologizující či ekonomizující směry v historickém bádání preferují spíše přístupy kvantitativní, orální historie na straně druhé prvoplánově pracuje s rozhovory jakožto produkty bádání kvalitativního, přičemž se samozřejmě snaží v široké míře reflektovat i prameny a výsledky bádání získaných jinými cestami (např. na základě archivního výzkumu). Jak už to bývá, nic není dokonalé. Oba přístupy mají zkrátka své klady i zápory, a proto jediné kombinací obou se lze podle našeho názoru dobrat co „nejobjektivnějšího“ obrazu poznání minulosti.

Poměrně frekventovanou otázkou je často zmiňovaný vztah orální historie k fenoménu tzv. demokratizace dějin. V jistém smyslu je možné považovat slovní spojení „demokratické dějiny“ za protimluv, neboť ony ve skutečnosti nikdy zcela demokratické nebudou a asi ani býti nemohou – podobně jako nebudou nikdy absolutně pravdivé ve smyslu zachycení, „jak to tenkrát přesně bylo“. K těmto ideálům se budeme vždy jen snažit přiblížit, ovšem s vědomím, že jich nikdy nemůžeme dosáhnout. Nejdůležitější je však ona poctivá snaha...

---

10 Viz Alexander Von Plato: *International Oral History: Reflections on purposes and methodologies*. Příspěvek přednesený na 14. IOHA konferenci v Sydney 2006. Částečně citováno in M. Vaněk: *Globalizace a digitální revoluce*, s. 274.